УДК [347.998.85:340.6](477)

М. В. ДЖАФАРОВА,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
факультету з підготовки фахівців міліції громадської безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ВИДИ ЕКСПЕРТИЗ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Охарактеризовано категорію «судова експертиза в адміністративному судочинстві» з урахуванням її правової природи. На основі чинного законодавства України та наукових розробок надано характеристику окремим видам експертиз в адміністративному судочинстві. Встановлено особливості призначення та проведення комплексної та комісійної експертизи в адміністративному судочинстві. Надано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з досліджуваних питань.

Ключові слова: *адміністративне судочинство; експерт; експертиза; ухвала про призначення експертизи, висновок експерта.*

Однією з умов всебічного та справедливого розгляду адміністративних справ під час збирання та аналізу доказів є широке використання спеціальних науково-технічних знань із різних галузей. Ефективною формою їх використання в адміністративному судочинстві є судова експертиза, оскільки залучення експертів, а отже, фахівців у певній галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла, дає можливість всебічно і повно з'ясувати обставини справи і вирішити питання по суті.

Необхідність у системному аналізі інституту судової експертизи в адміністративному судочинстві обумовлюється недостатнім ступенем вивчення. Незважаючи на те, що теоретичний пошук змісту наукових категорій і понять у сфері адміністративного судочинства активізувався із прийняттям у 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1], дослідження, присвячені судовій експертизі в адміністративному судочинстві, майже не проводилися. Указаний правовий інститут потребує глибокого вивчення з огляду на зміни, яких зазнало вітчизняне адміністративно-процесуальне законодавство останнім часом.

На теоретичному та практичному рівнях питання доказування, в тому числі й судової експертизи, досліджувалися в роботах таких учених-процесуалістів, як: С. М. Абрамов, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Бєлкін, В. Є. Бергер, С. В. Бородін, О. М. Васильєв, І. В. Виноградов, В. Г. Гончаренко, В. В. Комаров, С. В. Курильов, Т. О. Лілуашвілі, Г. М. Надгорний, О. В. Немировська, Ю. К. Орлов, А. Я. Паліашвілі, І. Л. Петрухін, Т. В. Сахнова, М. С. Строгович, В. І. Тертишніков, М. К. Треушников, М. Й. Штефан тощо, проте особливості порядку та меж застосування експертизи в адміністративному судочинстві не знайшли належного висвітлення.

Мета даної статті полягає у встановленні особливостей призначення, проведення та оформлення експертних досліджень, що мають процесуальне значення, зокрема комісійної та комплексної експертизи. Така мета зумовлює виконання такого завдання, як з'ясування змісту та сутності поняття судової експертизи.

У навчальній та науковій літературі термін «судова експертиза» трактується широко і має кілька значень. Він широко застосовується під час проведення різних наукових, технічних та інших досліджень, виконання яких вимагає спеціальних знань. Залежно від того, на якому аспекті судово-експертної діяльності робиться акцент, під судовою експертизою розуміють інститут доказового й процесуального права; систему процесуальних відносин; форму використання спеціальних знань; процедуру дослідження й оформлений по її завершенню процесуального документа – висновок експерта [2, с. 6].

У довідковій літературі судова експертиза трактується як дослідження спеціалістом-експертом матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства [3, с. 745].

Інше довідкове видання тлумачить судову експертизу як регламентоване процесуальним законом дослідження експертом на основі спеціальних знань конкретних обставин кримінальної або цивільної справи з метою встановлення фактів, що мають істотне значення для визначення об'єктивної істини у справі [4, с. 164].

© Джафарова М. В., 2013

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» [5] закріплює термін «судова експертиза» на законодавчому рівні і визначає її як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. У всіх наведених визначеннях є можливість виявити обидва аспекти судової експертизи – гносеологічний і процесуальний. Гносеологічний характер має положення про те, що судова експертиза проводиться перш за все із застосуванням спеціальних знань.

Процесуальний аспект відображає положення про те, що спеціальне дослідження виконується судовим експертом, тобто суб'єктом процес.-суальної діяльності. Об'єкти експертизи містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства, тобто результати дослідження мають доказове значення [6, с. 76].

У процесуальній літературі переважно роблять акцент на тому, що судова експертиза проводиться з метою отримання висновку експерта, котрий розглядається як джерело доказів, доказ або засіб доказування. Наприклад, Т. В. Сахнова вважає, що судова експертиза – це спеціальне дослідження, яке призначається ухвалою суду (судді) за наявності загальної (процесуальної) та спеціальної підстав, що проводиться обізнаною особою – експертом, у певній процесуальній формі для отримання судового доказу у справі (висновку експерта) [7, с. 47].

С. С. Бичкова розглядає судову експертизу як дослідження певних фактичних обставин справи, що проводиться на підставі ухвали суду особою, яка володіє спеціальними знаннями в галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо і має особливий процесуальний статус (є експертом), у результаті якого утворюється новий засіб доказування – висновок експерта [8, с. 328]. Одразу зазначимо, що висновок експерта як самостійний засіб доказування має свої особливості, які полягають у тому, що експерт повідомляє суду фактичні дані, встановлені в процесі проведеного дослідження на підставі спеціальних знань. Проте він не має переваг перед іншими засобами доказування, так само підлягає дослідженню і перевірці, а фактичні дані, що містяться в ньому, оцінюються судом за загальними правилами.

У діючому КАС України інституту судової експертизи присвячено одну статтю у главі 5 «Учасники адміністративного процесу» (ст. 66), п'ять статей (статті 81–85) у главі 6 розділу II «Докази» і три статті у главі 3 розділу III «Судовий розгляд справи» (ст. 129, ст. 131, ст. 148). Незважаючи на те, що в КАС України законодавець не надав визначення терміна «судова експертиза», аналіз названих статей дозволяє констатувати, що під судовою експертизою в адміністративному процесі варто розуміти спеціальне дослідження певних фактичних обставин адміністративної справи, яке проводиться на підставі ухвали адміністративного суду спеціальним суб'єктом (особою), що володіє спеціальними знаннями в галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, у результаті чого утворюється новий засіб доказування – висновок експерта.

За процесуальним критерієм КАС України виділяє чотири види судових експертиз – комісійну, комплексну, повторну та додаткову (статті 83–84), які мають особливості щодо їх процесуального порядку призначення та проведення, тобто мають процесуальне значення.

У ч. 1 ст. 83 КАС України встановлюється, що комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напряму знань. Необхідність у такій експертизі виникає внаслідок складності дослідження, яке необхідно провести. Її особливість також обумовлена участю в дослідженні одного об'єкта (однієї групи об'єктів) кількома експертами одного профілю.

Комплексна експертиза, у свою чергу, проводиться не менше як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він постановив і до яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. Загальний висновок роблять експерти, компетентні в оцінюванні отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку. У разі виникнення розбіжностей між експертами висновки між експертами оформляються відповідно до ч. 2 ст. 83 КАС України.

Як бачимо, КАС України дещо розширює поняття комплексної експертизи, відносячи до неї використання спеціальних знань не лише в різних галузях знання, а й у різних напрямах знань однієї галузі.

Варто мати на увазі, що діючий КАС України чітко й розгорнуто не визначає процедури

проведення комісійної та комплексної експертиз. Однак, спираючись на нормативно-правові акти, що вирішують питання проведення судових експертиз та судових досліджень, можемо констатувати, що призначення як комісійної, так і комплексної експертизи в адміністративному процесі відбувається на підставі ухвали суду про їх проведення.

Наприклад, вказівка в ухвалі суду про проведення експертизи в складі комісії є обов'язковою для керівника експертної установи. В ній зазначаються її назва та установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, адреса цієї особи, інші дані. Керівник провідного підрозділу за погодженням із керівниками інших підрозділів формує комісію експертів і призначає голову експертної комісії. Ухвала адміністративного суду про призначення комісійної експертизи направляється в кожну з установ-співвиконавців, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній установі.

У випадку, коли провідну установу в ухвалі суду не визначено, вона визначається за згодою між керівниками експертних установ, а якщо між ними виникають суперечності, то визначається безпосередньо адміністративним судом.

Пункт 4.6 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [9] вказує на те, що якщо експертиза призначена не як комплексна, але під час її проведення з'ясується, що вирішення поставлених питань або деяких із них потребує застосування спеціальних знань, що належать до різних галузей знань, керівник експертної установи організовує її виконання за правилами проведення комплексної експертизи.

Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів у сукупній оцінці їх результатів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності. Отже, комісійною є така експертиза, коли для дослідження об'єкта залучаються спеціалісти одного профілю (ч. 2 ст. 83 КАС України). Таке саме право продубльовано у п. 2.2.5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: «у разі незгоди з іншими членами експертної комісії – складати окремий висновок».

Таким чином, особливостями комісійної експертизи є: 1) участь кількох (не менше двох) експертів у проведенні спеціального дослідження; 2) однакова спеціальність (компетентність) експертів – членів експертної комісії; 3) результатом проведення спеціального дослідження виступає спільний висновок експертів (членів експертної комісії); 4) можливість складання окремого висновку експертом (членом експертної комісії) у разі незгоди з іншими експертами (членами експертної комісії) за результатами проведеного спеціального дослідження.

Щодо організації та проведення комплексної експертизи слід зазначити, що вона призначається в ситуаціях, коли експертне завдання не може бути вирішене на основі однієї галузі знань і відбувається на підставі ухвали адміністративного суду про її призначення. У процесуальній літературі відмічають, що комплексна експертиза призначається тоді, коли для дослідження одного об'єкта (сукупності об'єктів) та встановлення однієї обставини, яка з'ясовується, необхідне одночасне застосування спеціальних знань декількох різних сфер науки, мистецтва, техніки або ремесла та, відповідно, необхідна участь декількох експертів різних спеціальностей [7, с. 206].

Відповідно до п. 3.7 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в ухвалі про призначення комплексної експертизи зазначаються її назва та установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, адреса цієї особи, інші дані. У разі, якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох установ, в ухвалі про її призначення зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з особою або органом, яка призначила експертизу.

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником цієї установи, провідною визначається експертна установа. Окрім того, ухвала суду про призначення комплексної експертизи направляється в кожну з установ-співвиконавців, а також особі, яка не є

працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній установі. Законодавчими актами також передбачено, що у разі не визначення провідної установи в ухвалі суду, така установа визначається за згодою між керівниками установ, а якщо вони не дійшли до згоди, – то судом, що призначив комплексну експертизу.

Пункт 4.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень встановлює, що, організовуючи виконання комплексної експертизи, керівник установи доручає проведення досліджень відповідним підрозділам установи і визначає, який із них є провідним.

Якщо комплексна експертиза виконується експертами кількох установ, комісія експертів формується керівником провідної установи разом із керівниками інших установ-співвиконавців. При цьому голову комісії призначає керівник провідної установи.

Слід зазначити, що експерт, призначений головою комісії, не має переваг перед іншими співвиконавцями при вирішенні поставлених питань. Як голова комісії він виконує лише організаційні функції, а саме: 1) скликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх з постановою (ухвалою) про призначення експертизи та матеріалами, які надійшли на дослідження; 2) організовує розроблення спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та термінів виконання окремих досліджень; у разі неузгодження дій комісії при виконанні досліджень чи порушення їх послідовності повідомляє про це керівника установи; 3) організовує попереднє вивчення досліджуваних об'єктів членами комісії; 4) здійснює зв'язок з керівниками установ (підрозділів), співробітники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень; 5) керує проміжними та підсумковими нарадами експертів; 6) складає проект висновку (повідомлення про неможливість надання висновку) або доручає будь-кому з членів комісії.

При проведенні комплексної експертизи кожний експерт самостійно досліджує тільки ті об'єкти, які входять до його компетенції, і застосовує ті методи, якими володіє. Експерт несе особисту відповідальність за ту частину досліджень, що провів, і за отримані ним результати (проміжні висновки).

Відповідно до вимог п. 4.7 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, якщо проведення комплексної експертизи не може бути здійснене силами експертів даної установи, її керівник повідомляє про це особу або орган, яка призначила експертизу, та просить залучити до проведення експертизи експерта відповідної спеціалізації. Залучення такого експерта провадиться з дотриманням вимог ст. 66 КАС України.

На окрему увагу заслуговує порядок оформлення висновку за результатами проведення комплексної експертизи. Такий висновок повинен оформлюватись за такими ж самими правилами, як і загальній висновок, однак у вступній частині додатково зазначається голова комісії (провідний експерт); дані про інші експертизи, якщо їх результати використовувались для вирішення питань, поставлених перед комплексною експертизою.

Дослідження, які проводились окремими експертами, описуються у відповідних розділах дослідницької частини із зазначенням прізвищ експертів. Окрім того, узагальнення та оцінення результатів досліджень фіксуються в синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експертів.

Таким чином, у спільному висновку експертів, що брали участь у проведенні комплексної експертизи, обов'язково повинні міститися наступні дані: 1) які саме дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт; 2) які факти, що мають значення для вирішення адміністративної справи, було встановлено кожним із експертів комплексної експертизи; 3) які висновки кожний із експертів отримав у результаті проведення комплексної експертизи.

Експерти комісії у разі згоди між собою підписують спільний висновок експертів; у разі виникнення розбіжностей між членами комісії складається декілька висновків відповідно до позицій експертів (п. 4.10 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень).

Спільний висновок комісії експертів підписується експертами, які брали участь у сукупному оцінюванні результатів усіх досліджень і дійшли згоди. У разі, якщо згоди між ними не було досягнуто, складається кілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями. Усі складені за результатами комплексної експертизи

висновки (як спільні, так і окремі) повинні бути передані до адміністративного суду.

Резюмуючи викладене вище, можемо виділити наступні ознаки комплексної експертизи: 1) таке дослідження проводиться декількома експертами (не менш як двома); 2) експерти – члени комісії – є фахівцями у різних галузях знань або різних напрямах у межах однієї галузі знань; 3) мета експертного дослідження – встановлення одного факту; 4) експерти з вузькою спеціалізацією виносять лише проміжний висновок за результатами проведених досліджень; 5) на основі узагальнення й оцінювання отриманих експертами (членами комісії) результатів досліджень складається загальний висновок у єдиному документі; 6) у рази виникнення сумнівів у висновках інших експертів експерт вправі підписати тільки даний ним проміжний висновок за результатами проведених ним досліджень.

Список використаної літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України. – Х. : Одіссей, 2011. – 152 с.
2. Щербаковський М. Г. Судова експертологія : навч. посіб. / М. Г. Щербаковський. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 199 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за заг. ред. Ю. С. Шемчушенка]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
4. Головченко В. В. Юридична термінологія : довідник / В. В. Головченко, В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 224 с.
5. Про судову експертизу : закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. – Зі змін., внес. згідно із законом від 9 верес. 2004 р. № 1992-IV.
6. Надгорний Г. Закон України «Про судову експертизу» / Г. Надгорний, М. Сегай, Б. Ісакович // Право України. – 1999. – № 2. – С. 75–78.
7. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза : учебник / Т. В. Сахнова. – М. : Городец, 2000. – 368 с.
8. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; [за заг. ред. С. С. Бичкової]. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
9. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – Зі змін., внес. згідно з наказом Міністерства юстиції від 1 черв. 2009 р. № 965/5.

Надійшла до редколегії 17.03.2013

ДЖАФАРОВА М. В. ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ ЭКСПЕРТИЗ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

Охарактеризована категория «судебная экспертиза в административном судопроизводстве» с учетом ее правовой природы. На основе действующего законодательства Украины и научных разработок дана характеристика отдельным видам экспертиз в административном судопроизводстве. Установлены особенности подготовки и назначения комплексной и комиссионной экспертиз в административном судопроизводстве Украины. Предоставлены предложения относительно усовершенствования действующего законодательства по исследуемым вопросам.

Ключевые слова: *административное судопроизводство; эксперт; экспертиза; определение о назначении экспертизы, заключение эксперта.*

DZHAFAROVA M. SOME TYPES OF EXPERTISE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS OF UKRAINE

The category «expertise in administrative proceedings» with taking into account its legal essence is characterized. On the basis of valid Ukrainian legislation and scientific researches some types of expertise in administrative proceedings are characterized. The features of opening-up and assigning of complex and commission expertise in administrative proceedings of Ukraine are defined. Recommendations on improving legislation in force on researched problems are made.

Key words: *administrative proceedings; expert; expertise, assigning expertise definition, expert examination.*